

A KOMPETENCIAALAPÚ PEDAGÓGUSKÉPZÉS ÉS AZ INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉG

KOLTAY TIBOR

a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karának főiskolai tanára

Koltay.Tibor@abk.szie.hu

Az információs műveltség az egész életen át történő tanulás fogalmához kötődik. Az írástudás elsajátításához hasonlóan, fejlesztésének a közoktatás korai szakaszában kellene lezajlania, mindazonáltal minden korosztálynak el kell sajátítania készségeit. Ezért van kiemelt fontossága annak, hogy a kompetenciaalapú tanárképzésbe is beépüljön.

A Pedagógusképzés 2006. évi 3–4. számában *Falus* és *Kotschy* (2006) írása címében felteszi a kérdést, vajon a kompetenciaalapú tanárképzés csupán divatos jelszó vagy a megújulás eszköze-e. Ennek a kérdésnek a megválaszolásához kíván hozzájárulni az alábbi írás, amely a képzés egy fontos részterületére koncentrálna. Ez a részterület az információs műveltség, amelyet *Falus* és *Kotschy* az általuk említett négy részkompetencia egyikeként említ.

Az információs műveltség a tanárképzés mellett nyilvánvalóan fontos szerepet kell, hogy kapjon a tanítóképzésben és – az e sorok írója által legközelebbiről ismert területen – az informatikus könyvtáros hallgatók képzésében is.

Falus és *Kotschy* listája a tanárjelöltek tudását, attitűdjeit és képességeit sorolja fel. Ezek az információsan művelt tanuló (állampolgár) általános tudásának, attitűdjeinek és képességeinek együttesére épülnek. Tekintsük ezeket át úgy, hogy közben felvázoljuk az információs műveltség tágabb kontextusát!

Az információs műveltség fogalma

Maga a fogalom már az 1980-as években létezett, azonban csak a 90-es években kezdett igazán ismertté válni.

Az információs műveltség definícióinak többsége az Amerikai Könyvtáregyesület (ALA) meghatározására épül, azt egészíti ki. E szerint a meghatározás szerint információsan műveltnek azt tekinthetjük, aki felismeri, mikor van szüksége információra; aki megtanulta, hogyan kell tanulni; továbbá ismeri, hogy miként szerveződik az információ, hogyan található meg, és hogyan használható fel a tanulásban.

Az ALA az információs műveltség kapcsán egy sor szükséges készséget jelöl meg, amelyek a következők:

- az információs szükséglet felismerése,

- az adott probléma megoldásához szükséges információ azonosítása,
- a szükséges információ megtalálása,
- a megtalált információ értékelése,
- az információ szervezése,
- az információ hatékony felhasználása az adott probléma megoldására (ALA, 1989).

Az információs műveltség értelmezései

Az információs műveltség az egész életen át történő tanulás fogalmához kötődik. Ez a kötődés azért különösen szoros, mert az információs technológiák gyorsan változnak, ami a folyamatos tanulás igényét kelti.

Aki információsan művelt, annak jelentős tudása van az információk világáról, személyes stílusa elősegíti interakcióit az információs világgal, és belső értékei támogatják az információhasználatot (Nagy, 2000). Ennek megfelelően ismernie kell az információs társadalom természetét, és el kell sajátítania az információhoz való hozzáféréshez és az információ használatához kötődő értékeket (Bruce, 1994).

Az információs műveltséghez az információ bölcs és etikus társadalmi felhasználásának kritikai tudatossága is kapcsolódik (Bawden, 2001). Az információs műveltség nem azonos az információs és kommunikációs technológiák (IKT) hatékony használatának képességével (Bundy, 2004/b). Az információs műveltséget ugyanis gyakran összekeverik a számítógépes írástudással (az IKT használatával, a digitális írástudással), és le is szűkítik arra (UNESCO, 2006).

Az információs műveltségnek azonban nem a technológiákra kell összpontosítania. Tartalmazhatja technológiák alkalmazását, viszont nem függ tőlük, hanem inkább intellektuális keretet ad a felismerés, a megértés, a kritikai értékelés és a gondolkodás számára. Az információs műveltség pedagógiájára tehát az kell, hogy jellemző legyen, hogy tartalmát technológiai eszközökkel közvetítjük, az oktatás azonban nem technológia-központú (Bundy, 2004/a).

A technológia középpontba állítása felerősíti annak veszélyét is, hogy azok tanulók, akinek vannak az internet használatával kapcsolatos készségeik, azt gondolják, hogy ez önmagában elegendő, így nem ismerik fel az információs műveltségnek tanulmányaikban játszott szerepét és fontosságát (UNESCO, 2006).

Falus és Kotschy (2006) is említi a kritikus értékelés fontosságát. Ennek kiemelkedő szerepe van. Eszközei köze tartozik többek között:

- a megbízható források keresése és megtalálása,
- a tények és vélemények közötti különbségtétel,
- a manipulatív érvelés felismerése (Jones, 1996),
- az információközlés összetettségének és ellentmondásainak elemzése, a különböző nézőpontok – egyéni vélemény, tudományos és kulturális értelmezések – felismerése (ALA, 1998).

Az információs műveltség hatóköre

Az információs műveltség iránti igény a következő – egymással is összefüggő – kihívásoknak a megválaszolására alakult ki:

- az információs túlterhelés, amelyet a digitális technológiák gyors fejlődése okozott;
- a kompetens információhasználók iránti társadalmi igény;
- a fogékony és informált munkaerő szükségessége (*Andretta, 2005*).

Az információs műveltség tömeges megteremtésének fontossága ma legalább olyan alapvető, mint az írástudás elterjesztése volt az ipari társadalom korai korszakában. A vele kapcsolatos döntések természete nem erkölcsi-etikai, hanem jól felfogott érdekek diktálják (*Z. Karvalics, 2003*), hiszen az információs műveltség pótolhatatlan az egyes emberek és cégek (különösen a kis- és középvállalkozások), az egyes régiók és nemzetek versenyképessége szempontjából (*IFLA, 2005*). Az információs műveltség azért is fontos, mert birtokában információkhoz juthatunk egészségünkéről, környezetünkéről, oktatásunkról és munkánkról (*UNESCO, 2005*).

Az információs műveltség digitális világban egyúttal alapvető emberi jog is. Elterjesztése végső soron az ellen hat, hogy az információt meghatározott személyek, csoportok, érdekszférák kisajátítsák (*Doherty és Ketschner, 2005*).

Az információs műveltség magába foglalhatja a természeti és társadalmi valóság ismeretét és a felelős állampolgári viselkedést. Olyan ismeretek és készségek elsajátítását jelentheti, mint az új körülményekhez való alkalmazkodás, az információnak tudássá, ítéletekké történő átalakítása úgy, hogy ezeket tettekre is képesek legyünk váltani (*AACU, 2002*).

Az információs műveltséget be kell építeni az alapfokú, a középfokú és a felsőoktatás tanterveibe (*UNESCO, 2005*). A közoktatásban az információs műveltség fejlesztésének a (hagyományos) írástudás elsajátíttatásához hasonlóan korai szakaszban kellene lezajlania, és nem szabad a szerencsére, esetleg arra hagyatkoznunk, hogy útközben „ragad valami” a tanulókra (*Bundy, 2004/b*).

Az információs műveltség modelljei

Az információs műveltségnek három modelljét szokták megkülönböztetni. A behaviorista modell a megfigyelhető viselkedésen alapul, és sokan kritizálják, mert különálló képességeket mér. A konstruktivista modellek a kritikai gondolkodást, az önálló tanulást hangsúlyozzák, mentális modellekre épülnek és a „tanuljuk meg, hogyan kell tanulni” perspektívához kapcsolódnak. A relációs modell a konstruktivista megközelítést kiegészíti azzal, hogy segíti az információ kritikai használatát előtérbe állító személyes értékek fejlesztését. Segítségével az információs környezetre vonatkozó alapos ismeretek, valamint egy olyan informálódási stílus sajátítható el, amely elősegíti, hogy a tanuló a világgal szabadon lépjen interakcióba.

A relációs modell az információs műveltséget az információhasználat hét különböző módjával foglalja keretbe:

- az információs technológiák használata információk gyűjtésére és kommunikálására;
- a források ismerete és ezek közvetlen vagy közvetítő útján történő elérésének képessége;
- új szituációk kezelése megfelelő információkeresési és -felhasználási stratégiák útján;
- az információ ellenőrzése és kezelése mechanikus eszközök, az emlékezet és információs technológiák segítségével;
- személyes tudásbázis kiépítése új érdeklődési területeken, amely az információ tárolásától abban különbözik, hogy magába foglalja a kritikai elemzést is;
- a tudás és a személyes távlatok alkalmazása, ami új meglátásokhoz vezet;
- az információ bölcs és etikus felhasználása (ANDRETTA, 2005).

Modellekről más értelemben is beszélhetünk. Az információs műveltségnek léteznek ugyanis nemzeti keretrendszerei is. Ezek közül a legfontosabbak a következők:

- *Az Amerikai Egyesült Államokból* az Association of College and Research Libraries (ACRL) keretrendszere (Information Literacy Competency Standards for Higher Education <http://www.ala.org/acrl/ilcomstan.html>);
- *Ausztrália és Új-Zéland* területéről az Australian and New Zealand Institute for Information Literacy (ANZIIL) keretrendszere (Australian and New Zealand Information Literacy Framework <http://www.caul.edu.au/info-literacy/infoliteracyframework.pdf>);
- *Nagy-Britanniából* a Society of College, National and University Libraries (SCONUL) keretrendszere (Information skills in higher education http://www.sconul.ac.uk/activities/inf_lit/papers/seven_pillars.html)

Első látásra nagyon hasonlóak ezek a modellek is nevezhető keretrendszerek. Közelebről nézve azonban látszik, hogy az információ etikus használata tekintetében az ANZIIL modell a társadalmi, kulturális és gazdasági aspektusokra is figyel, míg a másik két modell középpontjában a jogi vonatkozások, mindenképp a szerzői jog kérdésköre áll. Számos további különbség mellett emeljük ki, hogy az ANZIIL modell a tanulás következő dimenzióit azonosítja:

- *Általános készségek:* problémamegoldás, együttműködés, csapatmunka, kommunikációs, kritikai gondolkodás;
- *Információs készségek:* információkeresés, az információ felhasználása, az információs technológia gördülékeny használata;
- *Értékek és meggyőződések:* az információ bölcs és etikus felhasználása, szociális felelősségérzet, közösségi részvétel.

A SCONUL modell két alapkövét az alapvető könyvtári készségek és az alapszintű információtechnológiai készségek jelentik. Ezekre épül a modell hét „oszlo-

pa”, amelyek a már említett ALA definícióban szereplő készségek részletező kibontását jelentik. Ez egyébként mindhárom modellre igaz.

Ugyancsak közös vonása a modelleknek, hogy az információs kultúra oktatását teljesen integrálni kívánják a szaktárgyak oktatásával. Az ANZIIL modell ezen belül kiemeli, hogy információs műveltség oktatásának a teljes tanulmányi időre ki kell terjednie (ANDRETTA, 2005).

Az információs műveltség és a kommunikáció

Az információs műveltség fogalma az írástudás általános kontextusába ágyazódik be (Lanham 1995) abban az értelemben is, hogy alapvető készségei a funkcionális írástudás, vagyis nyomtatott és írott információk hasznosításának képessége nélkül nem sajátíthatók el.

A Falus és Kotschy (2006) által felsorolt készségek között ott van a tudományos és gyakorlati szövegek szakszerű megírásának, továbbá a szakmai döntések szakmai nyelven történő, szóbeli és írásbeli alátámasztásának képessége. Ezek a készségek ahhoz az elképzeléshez illeszkednek, mely szerint az információs műveltség kompetenciái nemcsak a komplex információs (információ-visszakeresési) készségekre terjednek ki, hanem gondolkodási (kutatás-módszertani jellegű) és kommunikációs kompetenciák is.

Az információs műveltség súlyponti kérdése az információ keresése és megtalálása, amely magába foglal egy felismerési fázist, megtalálható benne a keresés megfogalmazása, a forrás(ok) kiválasztása és vizsgálata, végül pedig az információ értékelése. Az ezt követő szakaszok, az információ szintézise és használata (Varis, 2003) azonban már kommunikációt tételeznek fel.

Amikor Frank (2006) *kulcskompetenciák* elnevezéssel olyan, szakmákon felül álló, szakmáktól független általános ismeretekről, készségekről beszél, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyén élete és a társadalom működése sikeres legyen, másrészt követni tudja a munkaerőpiac támasztotta igények változását életpályája során, alapkészségként szerepelteti az írást, az olvasást, a szövegértést és a számolást. Ezek is kommunikációs természetűek, azonban kifejezetten kommunikációs (írásbeli, szóbeli, idegen nyelvi) kompetenciákat is említ.

A kommunikáció szükségessége, az az elvárás, hogy a tanulók, a felsőoktatás hallgatói tudjanak hatékonyan szóban, írásban, valamint képi eszközökkel és idegen nyelven kommunikálni, egyre gyakrabban fogalmazódik meg.

A tanárjelöltek információs műveltségi kompetenciái és az információs műveltség egésze

A *Falus és Kotschy* (2006) által felsorolt kompetencialista első eleme az információs intézményrendszer ismerete és a vele kapcsolatos véleményalkotás nyilvánvalóan minden információsan művelt állampolgár számára fontos.

A pedagógiai, pszichológiai, szakmódszertani szakirodalmi és nem szakirodalmi források, a pedagógiai stb. szakirodalom műfajainak ismerete szakmaspecifikus, azonban a jelzők lecserélésével (pl. pedagógiai szakirodalom → fizikai szakirodalom) bármely szakma, tudományterület művelőire is alkalmazható.

Az információs műveltség definícióinak szinte mindegyikében szerepel az információs igények megfogalmazásának képessége, amelyet *Falus és Kotschy* is említ. Ahogyan már említettük, a technológia kérdését, az interneten elérhető forrásokat is szóba hozza a kompetencialista. Nem szükséges, hogy a listában szereplő minden tudást, az attitűdöt és képességet felsoroljunk, néhányat azonban érdemes még kiemelniük közülük.

A kommunikáció már részben érintett kérdése köré csoportosulnak az idegen nyelvű szakszövegolvasás készségei és a műfajismerettel párosuló íráskészségek. *Falus és Kotschy* írásuk egy korábbi részében szólnak arról, hogy a kompetenciákban integráltan jelennek meg a szaktárgyi, pszichológiai képzés elemei. Ehhez tegyük hozzá azt, hogy maga az információs műveltség oktatása szaktárgyakba integrálva képzelhető el, nem pedig valamilyen önálló tantárgyként.

„A kompetenciák kialakulása hosszú folyamat eredménye, amelynek döntő, de nem befejező fázisa a képzés” – írja *Falus és Kotschy* (2006. 71. o.). Az információs műveltség fejlesztésének is igen korán el kell kezdődnie, ahogy már azt említettük. Majd a közoktatás minden lépcsőjén el kell kísérnie a tanulót, a felsőoktatásban továbbfejlesztve tudását, attitűdjeit és képességeit. Ne feledjük azt sem, hogy az egész életen át történő tanulás korában az információs műveltség minden korosztály számára fontos, tehát az időskorig terjed, hiszen információkat mindenki használ (*CILIP*, 2004).

A pedagógusképzés minősége végső soron azt határozza meg, hogy milyen állampolgárok kerülnek ki az iskolából, és azok hogyan élnek a demokráciával. Ebből a szempontból pedig kiemelkedően fontos az információs műveltség.

Zárszó helyett emeljünk ki egy készséget *Falus és Kotschy* kompetencialistájából. A tanár (tanárjelölt, tanító, egyetemi oktató) „felelősnek érzi magát az iránt, hogy információs műveltségével megfelelő mintát nyújtson tanulóinak az egész életen át tartó tanulásra” (*Falus és Kotschy*, 2006. 73. o.). Ez kell, hogy törekvésünk legyen.

Irodalom

- AACU (2002): *Greater expectations: A new vision for learning as a nation goes to college*. Washington, DC: Association of American Colleges and Universities.
- ALA (1989): *Final Report of the ALA Presidential Committee on Information Literacy* <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/whitepapers/presidential.htm> (Letöltve 2006. január 17.)
- ALA (1998): *Információs hatalom. Partnerkapcsolatok építése a tanuláshoz*. Tömörítvény. In: Csík Tibor (szerk., 2006): *Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest. <http://www.opkm.hu/download/ImOk.pdf> (Letöltve 2006. április 26.) 42–83.
- Andretta, S. (2005): *Information literacy: A practitioner's guide*. Chandos Publishing, Oxford, etc.
- Bawden, D. (2001): Information and digital literacies: a review of concepts *Journal of Documentation*, 2, 218–259.
- Bruce, C. S. (1994): *Information Literacy Blueprint*. http://www.gu.edu.au:80/ins/training/computing/web/blueprint/content_blueprint.html (Letöltve 2006. március 14.)
- Bundy, A. (2004/a): One essential direction: information literacy, information technology fluency *Journal of eLiteracy*, 1. <http://www.jelit.org/6/> (Letöltve 2006. február 5.)
- Bundy, A. (2004/b): *Zeitgeist: information literacy and educational change*. Paper presented at the 4th Frankfurt Scientific Symposium, 4 October 2004. <http://www.library.unisa.edu.au/about/papers/zeitgeist-info-lit.pdf> (Letöltve 2006. február 7.)
- CILIP (2004): *Chartered Institute of Library and Information Professionals A short introduction to information literacy*. CILIP, London. <http://www.cilip.org.uk/professionalguidance/informationliteracy/definition/introduction.htm> (Letöltve 2007. október 3.)
- Csík Tibor (szerk., 2006): *Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest. <http://www.opkm.hu/download/ImOk.pdf> (Letöltve 2006. április 26.)
- Doherty, J., Ketchner, K. (2005): Empowering the Intentional Learner: A Critical Theory for Information Literacy Instruction. *Library Philosophy and Practice*, 1. <http://www.webpages.uidaho.edu/~mbolin/doherty-ketchner.htm> (Letöltve 2006. április 11.)
- Falus Iván, Kotschy Beáta (2006): Kompetenciaalapú tanárképzés: divatos jelszó vagy a megújulás eszköze? *Pedagógusképzés*, 3–4. sz. 67–75.
- Frank Róza (2006): Kompetenciafejlesztés az információs társadalomban *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 9. sz. 391–403.
- IFLA (2005): Beacons of the Information Society. The Alexandria Proclamation on Information Literacy and Lifelong Learning. <http://www.ifla.org/III/wsis/BeaconInfSoc.html> (Letöltve 2006. szeptember 6.)

- Jones, D. (1996): Critical Thinking in an Online World. Untangling the Web. Proceedings of the Conference Sponsored by the Librarians Association of the University of California, Santa Barbara and Friends of the UCSB Library. 1996. Santa Barbara, University of California. <http://www.library.ucsb.edu/untangle/jones.html> (Letöltve 2004. december 19.)
- Lanham, R. A. (1995): Digital literacy. *Scientific American*, 273. 160–161.
- Nagy Ádám (2000): Információs írástudás és informatikai intelligencia. *Új Pedagógiai Szemle*, 4. sz. 34–41.
- Varis, T. (2003): New literacies and e-learning competences. <http://www.elearningeuropa.info/> (Letöltve 2003. február 13.)
- UNESCO (2005): Thematic Debate on Information Literacy. *UNESCO WebWorld Newsletter*, http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=18565&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Letöltve 2005. április 21.)
- UNESCO (2006): Workshop on Information Literacy Initiatives for Central and South East European Countries. Draft conclusions and recommendations to UNESCO and CEI. International Center for Promotion of Enterprises, Ljubljana. http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=21870&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Letöltve 2006. június 4.)
- Z. Karvalics László, (2003): *Információ, társadalom, történelem*. Typotex, Budapest.